

Spoločnosť na polceste medzi konzervatívnym monarchistickým konglomerátom a demokratickou republikou?

Rakúsko-Uhorsko a Československo v desaťročí pred a po prvej svetovej vojne

Halász, Ivan

Society Halfway Between Conservative Monarchical Conglomerate and Democratic Republic?

Abstract

The study deals with the comparison of the atmosphere and mentality of two state forms – the Austro-Hungarian Empire and the First Czechoslovak Republic. It also compares the overall social structure of these two state formations, and their relationship to nationalities and multiculturalism. Great attention is paid to important symbols of both countries as well as the status of important personalities in them. The paper also points out how the cult of the Czechoslovakian president T. G. Masaryk was connected to the cult of the Austro-Hungarian emperor King Franz Joseph. The rate of the fatigue and vigour of individual states and their societies are also important. Naturally, the geopolitical context of the given states' existence should always be taken into account as well as the overall economic, social and cultural trends. In this case, it was mainly about the impact of the First World War on changing social behaviour and overall social patterns.

Key words: monarchy, republic, war, mentality, society, symbol

Kľúčové slová: monarchia, republika, vojna, mentalita, spoločnosť, symbol

Máloktorá udalosť priniesla také radikálne zmeny v živote stredoeurópskeho regiónu ako rok 1918. Po skoro 400-ročnej existencii sa vtedy pod vplyvom vojenskej porážky, vnútorných problémov a revolučnej nálady úplne rozsypala stará stredoeurópska monarchia, ktorú minimálne od roku 1526 nepretržite riadili politicky mimoriadne skúsení Habsburgovci. V poslednom polstoročí sa tento štátny útvar oficiálne nazýval Rakúsko-Uhorsko, resp. rakúsko-uhorská monarchia, ale v minulosti mala aj iné názvy. Niekedy dokonca ani nemal presne vymedzený oficiálny názov.

Na troskách tohto štátneho útvaru a jeho susedov vzniklo niekoľko nástupníckych štátov. Boli medzi nimi štáty s veľmi rozdielnou sebadefiníciou. Poľsko sa napríklad definovalo ako obnovený štát, porazené Maďarsko a Rakúsko ako tzv. zostatkové štáty.¹ Štát s názvom Československo v takejto podobe nikdy v histórii neexistoval, podobne ako Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov, ktoré sa neskôr premenovalo na Juhosláviu.

1 Hoci tu treba pripomenúť, že vtedajšie konzervatívne Maďarsko svoju štátnu a politickú identitu zmenilo v podstatne menšej miere než Rakúsko, ktoré sa nielen stalo republikou, ale zo svojho územia aj vykáždalo poslednú panovnícku rodinu. Maďarsko zostalo kráľovstvom, hoci i bez kráľa.

Prirodzene, nové štátoprávne podmienky radikálne vplývali na stredoeurópsku každodennosť. Prvé dve desaťročia 20. storočia sa preto politicky, spoločensky, kultúrne i mentálne radikálne líšili od tretieho desaťročia. Vojenský konflikt, ktorý prvý raz v histórii prerástol do svetovej vojny a spôsobil smrť skoro desiatich miliónov ľudí, nebolo možné ponechať v týchto oblastiach bez povšimnutia. Aj tu však treba diferencovať. Nie všetky následky prvej svetovej vojny boli úplne nečakané. Niektoré zmeny boli zakódované už v predchádzajúcom období a vojna v ich prípade slúžila len ako určitý katalyzátor. Takouto tendenciou bola napríklad myšlienka budovania štátov na jazykovo-kultúrne definovanom národnom princípe, ktorá sa zrodila už v 19. storočí. Na jeho konci, minimálne v Nemecku, Taliansku a na Balkáne, zaznamenala aj značné výsledky. Ani myšlienka sociálnej a politickej emancipácie širokých pracujúcich máš na základe demokratického volebného práva nebola úplne novou ideou, aspoň nie v Európe.

Iné zmeny pôsobili novátorskejším dojmom, napríklad postupná emancipácia žien, a to tak v oblasti výroby, politiky a sexu, ako aj v domácnosti², alebo radikálna zmena pomerov v rodine. Hoci, prirodzene, aj tu bolo možné nájsť určité stopy existencie týchto trendov v minulosti. Do určitej miery bola novotou aj široká akceptácia myšlienky republikánskeho zriadenia v prvých povojnových rokoch. Väčšina nových štátov, ktoré vznikli v 19. storočí, boli totiž monarchie – a to aj vtedy, ak disponovali liberálnym ústavným poriadkom a vládol v nich parlament.

Prečo to tak bolo? Netreba zabúdať, že v podobnej miere, ako je v súčasnosti bežné vytvárať nové štáty vo forme republík³, bolo v 19. storočí prirodzené vytvárať monarchie.⁴ Dokonca aj sociálno-reformistická a liberálna československá emigrácia pod vedením profesora Tomáša Garrigua Masaryka si ešte začiatkom prvej svetovej vojny vedela predstaviť vznik svojho vysnívaného štátu vo forme konštitučnej monarchie.⁵ Až vývoj počas vojny priniesol rapídny nárast republikánskych nálad a vznik viacerých takých republík, ktoré by v prípade vzniku pred niekoľkými desaťročiami boli asi veľmi pravdepodobne monarchiami.

Predvojnové Rakúsko-Uhorsko a medzivojnové Československo sa v mnohých aspektoch ideovo, politicky a duchovne líšili. Už len samotný spôsob vzniku ich štátnosti a postupné verejnoprávne formovanie týchto štátnych útvarov boli značne rozdielne. Monarchia vznikla na dynastickom princípe v prenacio-

2 V domácnosti sa museli „emancipovať“ skôr muži.

3 Napríklad všetky tri nezávislé štáty, ktoré vznikli po prelome tisícročí v roku 2000, t. j. Východný Timor, Kosovo a Južný Sudán, sú republikami.

4 Ako príklad možno uviesť Grécko, Rumunsko, Bulharsko, Srbsko a nakoniec i Albánsko (posledne menovaní však až po prvej svetovej vojne).

5 Vojáček – Schelle – Knoll 2008, 276–279. Na jej čele mal podľa predstáv premiera prvej samostatnej republiky Karla Kramára stáť niekto z dynastie ruských Romanovovcov, ale Masaryk a jeho okolie si vedeli predstaviť skôr panovníka pôvodom z dánskej alebo belgickej kráľovskej dynastie.

nálnej dobe, ktorá bola ochotná tolerovať existenciu viacerých foriem autonómie a právneho systému v jednom štáte, ktorý vlastne nikdy ani nebol jednotným štátom. Išlo skôr o súštie mnohých krajín a regiónov, ktoré dlho spájala len vládnuca dynastia a geopolitická realita. Tento štát sa formoval po stáročia a v procese jeho vzniku nehrali najdôležitejšiu úlohu teritoriálne výboje cisárskej Viedne, ale skôr sobáša a racionálne mocenské kompromisy. Pokusy o vytvorenie skutočnej štátnej, právnej a ekonomickej jednoty v rámci tohto súštie skoro vždy zlyhali, či už išlo o jozefinistické reformy na konci 18. storočia, alebo o centralistický neoabsolutizmus v polovici 19. storočia. Hlavným a jediným tmeliacim prvkom tohto štátneho útvaru naďalej zostávala starobylá dynastia Habsburgovcov, nezávisle od toho, či ju obyvatelia milovali, nenávideli, alebo len jednoducho tolerovali.

Habsburská dynastia bola priveľmi stará, skúsená a vplyvná na to, aby sa skutočne zliberalizovala. O to viac to platí pre jej predposledného panovníka, Františka Jozefa I., ktorý vládol svojej ríši neuveriteľných 67 rokov, t. j. od roku 1849 do roku 1916. Počas jeho panovania vyrástli a dozreli viac ako tri generácie obyvateľov strednej Európy. Asi málo ideológií bolo srdcu vojensky strohého a prísneho panovníka takých vzdialených ako moderný liberalizmus, ale v záujme udržania ríše nemal inú možnosť než uzavrieť kompromis s týmto dominantným myšlienkovým pochodom storočia, v ktorom prežil väčšinu svojho života. Svojím spôsobom sa preto posledné desaťročia existencie Rakúsko-Uhorska niesli v atmosfére zaujímavej symbiózy vrodeneho ríšsko-dynastického konzervativizmu a medzi strednými vrstvami populárneho liberalizmu. Koexistencia týchto dvoch ideológií a prístupov k životu sa vyvíjala pomerne dynamicky. S určitou dávkou nadsadenia možno konštatovať, že v pokojných obdobiach prevažoval liberalizmus, kým v krízových situáciách sa dral do popredia konzervativizmus, ktorý obyvateľom Monarchie dodával pocit bezpečnosti a stability.

Stáročný život Monarchie bol plný aj iných paradoxov. Hlavným náboženstvom tejto mnohonárodnostnej ríše bol rímsky katolicizmus. Asi žiadna iná európska dynastia nemala taký blízky vzťah s pápežom v Ríme ako Habsburgovci. V ríši však žilo aj mnoho nekatolíkov – protestantov, pravoslávnych, židov a moslimov. Posledné storočie existencie Monarchie znamenalo aj pre posledne menované skupiny možnosť nečakanej emancipácie a spoločensko-kultúrneho rozmachu. Spomedzi nekresťanských konfesií sa s habsburským súštátím osobitne stotožnili židia, čiže nábožensky definovaná sociálna skupina, dlho existujúca bez osobitných štátoprávných ambícií, ktorej vyhovoval mnohonárodnostný a zložitý charakter habsburskej ríše. Od polovice 19. storočia sa veľmi oduševnene stotožnili hneď s dvomi, inak tak trochu antagonistickými národnými hnutiami Monarchie – s Maďarmi a s Nemcami, menej už s Čechmi a Poliakmi, nehovoriac o menších národných skupinách. Asi aj preto bolo stotožnenie sa židov so štátnym útvarom, v ktorom žili, asi jedno z najvýraznejších

v Európe. Napriek všetkému však Rakúsko-Uhorsko zostávalo súštátím, kde vo verejnom živote jednoznačne dominovali katolícke symboly, a to dokonca ešte aj v uhorskej časti ríše, kde si národný protestantizmus zachoval najsilnejšie pozície.⁶

V živote staručkej Monarchie hrala až do jej konca veľmi dôležitú úlohu aristokracia. Kým aristokracia postupne začala podnikat' a nakoniec zburžoáznela, najbohatší členovia podnikateľskej buržoázie meštianskeho pôvodu sa snažili získať šľachtický titul. Tento jav nebol síce vo vtedajšej Európe úplne ojedinelý, veď k podobnému prelínaniu aristokracie a bohatého meštianstva prichádzalo aj vo Veľkej Británii alebo vo Francúzsku, ale vždy sú dôležité nielen hlavné trendy a akcenty tohto procesu, ale aj jeho drobné nuansy. V Rakúsko-Uhorsku bol spoločenský vplyv klasickej aristokracie vďaka hlboko zakódovanému konzervativizmu podstatne väčší než v spomínaných západoeurópskych krajinách. Navyše, život a prípadne i mentalitu obyvateľstva tu neovplyvňoval len životný štýl a myslenie klasickej latifundisticko-priemyselnej aristokracie, ale aj kultúrny kód strednej a nižšej šľachty, t. j. zemiaľstva.

V rámci Monarchie však existovali určité regionálne rozdiely. Štruktúra aristokracie a jej podiel na celkovej populácii v českých krajinách, ako aj v dedičných rakúskych provinciách, sa od situácie v západnej Európe výrazne neodlišovali. Iná bola situácia v Uhorsku a v poľských častiach ríše (t. j. v Haliči). Tu osoby so šľachtickým pôvodom tvorili približne 4 až 5 % obyvateľstva, čo bolo asi najviac v celej Európe. Na prahu novej doby, teda v roku 1787, žilo v Uhorsku, Chorvátsku a Sedmohradsku asi 400 000 osôb šľachtického pôvodu, čiže približne každý dvadsiaty občan (Kosáry 1990, 96). Prirodzene, čím žilo v danej krajine viac šľachticov, tým musel byť ich ekonomický status nižší.

Tento fakt mal vplyv aj na mentalitu krajiny a spôsob komunikácie medzi jej obyvateľmi. Snaha o napodobňovanie životného štýlu a správania sa šľachty bola v miestnej spoločnosti hlboko zakorenená. Nasledovať príklad vyšších spoločenských vrstiev je prirodzenou reakciou takmer všetkých sociálnych skupín, ktoré sú na vzostupe. V Uhorsku však šľachticko-zemiansky ideál nebol podopretý len ekonomickou silou a spoločenskou prestížou tejto vrstvy, ale čiastočne aj jej úlohou v procese liberálnej modernizácie krajiny počas dlhého 19. storočia. Je všeobecne známe, akú významnú úlohu zohrala národne cítiaca stredná statkárska šľachta a drobné zemiaľstvo v tzv. reformnom období, ktoré pripravilo uhorskú liberálnu revolúciu a boj za slobodu v rokoch 1848/1849. V Uhorsku vlastne táto privilegovaná a početná vrstva v mnohých ohľadoch suplovala funkciu klasickej meštianskej strednej triedy. Tento paradox, ktorý

6 Väčšina stavovských povstaní proti cisárskej Viedni sa totiž viedla aj pod zástavou boja za náboženskú slobodu. Preto neprekvapuje, že väčšina vodcov týchto povstaní pochádzala prevažne z protestantského prostredia. V podstate len Ferenc Rákóczi II. bol katolík, ale aj on sa narodil ako protestant. Lajos Kossuth, ako aj mnohí iní aktéri udalostí rokov 1848/1849, tiež patrili k jednej z dominantných protestantských konfesíí.

im v mnohom zväzoval ruky, si uvedomovali aj samotní vodcovia revolučného obdobia. Hoci ich cieľom bola občianska modernizácia Uhorska na liberálnom základe, nechceli úplne odpísať ani spoločenskú vrstvu, z ktorej vzišli. Jej budúcnosť videli v procese formovania novej národnej strednej vrstvy, v rámci ktorej mali hrať úlohu prvého medzi rovnými, ale už nie na základe dedičných privilégií, ale skôr na základe vyššieho vzdelania, politickej skúsenosti a vlastných zásluh.

Tento myšlienkový pochod nemusel byť širokým vrstvám uhorského zemianstva a priori nesympatický. Pod vplyvom liberálnych myšlienok a v kontexte čerstvo prežitého boja s cisársko-kráľovskou reakciou boli dokonca mnohí aktéri udalostí z polovice 19. storočia ochotní dobrovoľne sa vzdať určitých privilégií. Najvýznamnejší maďarský romantický prozaik toho obdobia, spisovateľ Mór Jókai, si napríklad práve pod vplyvom takýchto myšlienkových pochodov prestal písať priezvisko na konci s písmenom „y“, ktoré bolo v prostredí uhorsko-maďarskej šľachty znakom elegancie a príslušnosti k vyšším spoločenským vrstvám. Občan Kossuth sa vzdal používania svojho zemianskeho predmena. Puritán Ferenc Deák tiež neobľuboval tituly a vyznamenania, ktoré rozdávala moc za zásluhy.

Tento vcelku sympatický prístup maďarského národného a zároveň šľachtického liberalizmu však začal slabnúť práve vtedy, keď sa po rakúsko-uhorskom vyrovnaní tento politický prúd na dlhé desaťročia zabýval v peštianskom parlamente a až do konca dualistickej ríše ovplyvňoval jej život. Minimálne od sedemdesiatych rokov 19. storočia charakterizovala uhorský politický a spoločenský život čoraz viac prítomná kombinácia deklarovaného politického liberalizmu a skrytého spoločenského konzervativizmu. Maďarský historik András Gerő to vyjadril takto: v Uhorsku v časoch dualizmu sa intenzívne prelínala civilizátorská moderna so silným tradicionalizmom verejného života. V tomto procese podľa neho nebola ani tak dôležitá spoločenská úloha privilegovaných vrstiev, ale skôr to, že do novej liberálnej politickej štruktúry krajiny bola postupne zabudovaná bývalá feudálna politická legitímácia (Gerő 1993, 102–103). Napriek všetkému liberalizmu hrala v uhorskom štáte svoju úlohu aj zakódovaná autoritatívnosť spoločenského života. V spoločenskej komunikácii mal naďalej veľmi dôležitú úlohu kódex správania maďarského pána, ktorý sa niekedy pejoratívne nazýval aj džentrickým ideálom. Od osemdesiatych rokov 19. storočia prežíval svoju renesanciu inštitút súboja medzi príslušníkmi vyšších kást. Pôvodne bol spôsobom riešenia sporov medzi šľachticmi, ale pod vplyvom novej doby sa stali „schopnými súboja“ všetci muži s maturitou (Gerő 1993, 103–104).

Výhodou panského, resp. džentrického spôsobu správania bol dôraz na vlastnú dôstojnosť, zdravá odbojnosť a značná kreativita. Jeho nevýhodou bola, použijúc parafrázované slová Milana Kunderu, určitá „ľahkosť bytia“, ktorá však bola neznesiteľná skôr pre okolie jednotlivých džentrikov než pre nich samých. Veľkým negatívom bol vzťah k moderným povolaniam typickým pre

kapitalizmus. V duchu silnejúceho strednostavovského maďarského konzervatívneho nacionalizmu sa obchod a podnikanie čoraz viac považovali za povolania nedôstojné skutočného uhorského gentlemana. Takto mohol v uhorsko-maďarskom prostredí postupne vzniknúť veľmi nezdravý a kontraproduktívny dojem, že skutočné meštiansko-občianske cnosti v skutočnosti nie sú zároveň aj cnosťami národnými (Hanák 1993, 10).

Veľkým problémom bolo aj silné kastovníctvo vzdelanej panskej vrstvy, ktoré bolo síce mimoriadne výhodné pre členov danej kasty, ale hlboko nedemokratické voči ostatným. Pritom toto kastovníctvo malo aj svoje demokratické prejavy, napríklad časté všeobecné tykanie v rámci konkrétnych odborných kruhov. Táto tradícia napríklad dodnes prežíva na maďarských univerzitách alebo iných podobných pracoviskách. Navonok to síce vyzerá skutočne demokraticky, no tento zvyk vznikol najmä z tykania si medzi „pánmi bratmi“, t. j. zemanmi, ktorí sa dostali do verejných zamestnaní v Budapešti a iných väčších mestách.

Vyššie uvedené špecifiká boli vlastné skôr zalitavskej časti Monarchie, ale problémy sa nevyhýbali ani rakúskym častiam spoločného súštatia: byrokratizmus, prílišný konzervativizmus, operetný militarizmus, honba za titulmi, národnostná neznášanlivosť a pod. Na svete pravdepodobne neexistuje spoločnosť, ktorej by sa nedali vyčítať rozmanité neduhy. Čo však možno považovať za hlavnú výhodu, devízu staručkého Rakúska-Uhorska?

Odpoveď na túto otázku asi najlepšie sformuloval Stefan Zweig, vynikajúci rakúsko-nemecký spisovateľ židovského pôvodu, ktorý prežil mladosť vo Viedni v jej najlepších rokoch. Vo svojom geniálnom diele, ktoré pod názvom *Svet včerajška* vydal ešte pred svojou samovraždou v brazílskom exile (Zweig 1994), charakterizoval posledné predvojnové desaťročia ako zlatý vek bezpečia. Hoci asi išlo o všeobecnejší pocit, ktorý len dodatočne posilnili kataklizmy krátkeho 20. storočia (t. j. rokov 1918 až 1989), deklarovanej Európan Zweig venoval osobitnú pozornosť skoro tisícročnej Monarchii, kde vyrástol a dozrel. Tu ako keby všetko bolo stvorené pre večnosť a hlavným garantom tejto zotrvačnej stability bol štát. V tejto veľkej a členitej ríši sa všetko zdalo byť neotrasiteľným, a všetko malo svoje miesto a čas. Osobitne to platilo o staručkom cisárovi, ktorý vládol nepretržite celé dve tretiny storočia. Keby náhodou aj zomrel, všetci vedeli, že po ňom na trón nastúpi jeho nasledovník, ale v princípe sa nič nezmení. Bezpečnosť a vypočítateľnosť boli pocitom miliónov obyvateľov habsburskej ríše, len v jej znamení sa oplatilo žiť. Prirodzene, v tomto solídne zdržanlivom životnom pociate bola veľká a najmä nebezpečná dávka historickej pýchy. Skoro všetci boli presvedčení, že ľudstvo vďaka technickému, spoločenskému a kultúrnemu pokroku lineárne speje k stále vyšším a vyšším métam, „k najlepšiemu zo všetkých svetov“. Vytriezvenie nakoniec prišlo v podobe prvej masovej svetovej vojny a spôsobilo otras, s akým v roku 1914 nikto nerátal.

Hlavná tragédia prvej svetovej vojny spočíva okrem miliónov obetí na životoch a zničenej infraštruktúry predovšetkým v strate tohto historického optimizmu a pocitu subjektívneho bezpečia. Tento pocit sa po roku 1918 už nikdy

nevrátil. Treba však pripomenúť, že veľká väčšina úspešných, t. j. aspoň niekoľko desaťročí existujúcich, resp. fungujúcich, politických systémov alebo režimov 20. storočia sa pokúsila vytvoriť aspoň ilúziu dočasného návratu obdobia stability a bezpečia.

Jedným z takýchto pokusov bola aj skúsenosť medzivojnového Československa. Tento štát vznikol iným spôsobom než po stáročia dynasticky skladané staré habsburské mocnárstvo. Na začiatku bol takpovediac revolučný akt – vyhlásenie Československej republiky 28. októbra 1918. Samozrejme, túto udalosť predbežne pripravila prvá svetová vojna a predovšetkým československá zahraničná emigrácia pod vedením profesora Tomáša Garrigua Masaryka, Edvarda Beneša a Milana Rastislava Štefánika. Prvá československá republika síce vznikla ako produkt nevyriešenej národnostnej otázky v strednej Európe, ale jej zrod bol predovšetkým dôsledkom tektonických geopolitických zmien, ktoré vyvolala porážka a následný rozpad Rakúsko-Uhorska.

Prvá ČSR nevznikla formou všeludového povstania, ale skôr za rokovacím stolom víťazných dohodových mocností. Na druhej strane nemožno poprieť ani skutočnosť, že viac ako 100 000 dobrovoľníkov – legionárov sa rozhodlo za nový štát bojovať aj so zbraňou v ruke. Tento boj však nezdávali doma, ale na vzdialených frontoch prvej svetovej vojny. V českých krajinách prebehol proces zmeny impéria, t. j. prevzatie moci orgánmi nového štátu, pomerne hladko, možno len s výnimkou niektorých nemeckých oblastí. Na Slovensku bola situácia komplikovanejšia.⁷ Jednak staré uhorsko-maďarské verejnoprávne orgány, resp. neslovenské národné rady, dokázali o niečo dlhšie odolávať, jednak tu nakoniec prišlo i k otvorenej vojne medzi Červenou armádou Maďarskej republiky rád a československými légiami. Aj sociálna situácia tu bola podstatne výbušnejšia – prichádzalo k rabovaniu a iným násilnostiam. Slovensko sa preto stabilne stalo súčasťou novej republiky až v lete 1919.

Situácia na východnom Slovensku a osobitne v Košiciach a Prešove bola ešte zložitejšia a dramatická. Na tomto území sa totiž nestretávali len uhorsko-maďarské a československé ambície, ale o svoje práva sa hlásili i Rusíni, resp. územné požiadavky nastolovalo aj práve znovuzrodené Poľsko. Východ bol asi etnicky a konfesionálne najpestrofarebnejším regiónom Slovenska, kde zároveň panovali obrovské sociálne napätia. Okrem toho z pohľadu slovenského národného hnutia predsa len išlo o perifériálny a tak trochu „národne zanedbaný“ región, kde okrem slovenskej orientácie existovala aj tzv. slovjácka identita, výrazne podporovaná prouhorsky orientovanými šarišskými župnými elitami a Budapešťou. Taktiež netreba zabudnúť, že nielen miestne židovské stredné vrstvy, ale aj inteligencia slovenského a rusínskeho pôvodu bola vo veľkej miere pod vplyvom maďarského kultúrneho kódu a prouhorskeho zmyšľania. Pretu

7 Špeciálne vo vzťahu k východnému Slovensku opísal tieto peripetie Peter Švorc. Pozri: Švorc 2012, 31–54.

sa tu prvé kroky nového československého štátu, snažiaceho sa o zavedenie slovenčiny do úradov a školstva borili s ešte väčšími problémami, než na západnom a strednom Slovensku. Asi aj preto časť novej úradníckej a intelektuálnej vrstvy bola na východ „importovaná“ práve z týchto „národne vyspelejších“ oblastí Slovenska, čo prirodzene nemohlo robiť dobrú krv (Švorc 2012, 37).

Z hľadiska formy a intenzity prevratu na východnom Slovensku je veľavravný fakt, že miestne slovenské národné rady tu v podstate koncom roku 1918 ani nevznikli. Najdôležitejšiu výnimku predstavoval Solivar pri Prešove (Švorc 2012, 33). Prirodzene situácia sa príchodom československého vojska začala meniť. V Košiciach takáto formácia koncom roku 1918 ani nevznikla – Košice mali totiž politicky i kultúrne ešte viac maďarský charakter, než Prešov, hoci aj tam bola situácia podobná. Väčšina miestneho meštianstva vtedy ani priveľmi nepočítala s tým, že pripadne k Československu, veď Košice sa nachádzali na juh od tej línie, ktorú v novembri 1918 vyrokoval v Budapešti neskorší československý premiér Milan Hodža. Neskôr však vysvitlo, že hranica bude vedená predsa len južnejšie, preto bola atmosféra v Košiciach na jar roku 1919 veľmi napätá. Po tom, ako československí vojaci v polovici marca zdemolovali populárnu sochu honvéda z obdobia boja za slobodu v rokoch 1848 až 1849, došlo v meste k veľmi búrlivým demonštráciám proti pripojeniu Košíc k Československu. Proti demonštrantom zasiahla armáda a dvaja protestujúci občania boli zabití. Aj neskôr dochádzalo ku konfliktom medzi novou mocou a maďarským obyvateľstvom Košíc (Švorc 2012, 39). Prirodzene takéto násilné akty nemohli posilniť pročeskoslovenskú orientáciu v meste. Inak aj jedna z najmodernejších politických síl v meste – t. j. sociálni demokrati – patrili k najúpornejším zástancom zachovania uhorskej integrity (Švorc 2012, 40). Hoci postoj sociálnej demokracia a radikálnej ľavice k československej demokratickej štátnosti začal meniť (k tomuto procesu začalo dochádzať len postupne a hlavne až po kontrarevolúcii v Maďarsku, kde bol nastolený ultrakonzervatívny režim), predsa len veľa vypovedá o atmosfére v Košiciach a to nielen v jednoznačne prouhorských stredných vrstvách, ale aj na nižšej sociálnej úrovni.

Prirodzene pod vplyvom nových mocenských pomerov sa situácia v meste začala predsa len meniť v prospech československého štátu a slovenského národa. O tom svedčia aj štatistické údaje z rokov 1921 až 1930. Košice mali v roku 1921 spolu 52 898 obyvateľov, z ktorých sa k Slovákom hlásilo 31 572 osôb. Maďarskú národnosť vtedy prihlásilo 11 206 osôb, 2145 občanov sa prihlásilo za Nemcov a 5275 obyvateľov malo židovskú národnosť. V roku 1930 mali už Košice 70 717 obyvateľov, z toho 42 245 sa hlásilo k Slovákom, 11 504 k Maďarom, 3354 k Nemcom a 5733 k Židom (Švorc 2012, 52). V posledných rokoch starého Uhorska mali Košice podľa sčítania ľudu z roku 1910 spolu 44 211 obyvateľov. Slováci aj vtedy boli prítomní v meste, ale kultúrny, politický a spoločenský tón tu jednoznačne udávali Maďari a pomadžarčení Nemci, Slováci, Rusíni a židia.

Tento trend, ktorý bol však vďaka demografii a zmene politických pomerov v dlhodobej perspektíve odsúdený na zánik, predsa len po dlhé roky dokázal prežiť staré Uhorsko, o čom okrem iného svedčia a diela a spomienky košického rodáka Sándora Máraiho, maďarského spisovateľa nemeckého pôvodu.

Treba však pripomenúť, že pre vznik nového československého štátu nebolo ani v jednom prípade potrebné mobilizovať do boja široké vrstvy obyvateľstva. Väčšina obyvateľov sa viac-menej len prispôbila novej situácii. Občanov nebolo treba mobilizovať ani do referenda, pretože takýto potvrdzujúci akt novej situácie sa v novovzniknutom Československu nekonal. Toto boli skôr nevýhody tejto formy vzniku nového štátu, aj keď len teoretické, ale z emocionálneho hľadiska dlhodobé. Na druhej strane však skoro nikde neprišlo k masovým stretom na etnickom základe a napriek všetkým problémom, častým zvratom a prevratom ani k skutočnej občianskej vojne.

Nové Československo sa konsolidovalo pomerne rýchlo, dokonca rýchlejšie ako väčšina okolitých krajín. Bol to jednak dôsledok dobre pripravenej a cieľavedomej politiky nového vedenia štátu, a jednak si treba uvedomiť, že prvá republika zdedila po Monarchii práve tie oblasti, kde sa koncentrovali takmer dve tretiny jej priemyslu, t. j. české krajiny. Tieto kapacity neboli nijako poškodené, pretože v prvej svetovej vojne sa ešte skutočne nebombardovalo, ak aj áno, tak len na fronte. Rýchla ekonomicko-sociálna konsolidácia pomáhala konsolidovať aj politiku a národnostné pomery, a to dokonca aj v tých oblastiach, ktoré inak novou situáciou neboli nijako nadšené.

Veľkou slabinou Československa bola národnostná otázka. To bol asi prvok, ktorý prvú republiku najviac spájal so starou Monarchiou. Na troskách mnohonárodnostnej Monarchie totiž vznikla mnohonárodnostná Československá republika. Je síce pravda, že po roku 1918 žilo vo svojom národnom štáte viac Európanov než pred vojnou, ale fakt, že v Československu žilo viac Nemcov ako Slovákov bol predsa len veľavravný. A to i napriek tomu, že Slováci spolu s Čechmi oficiálne tvorili súčasť štátotvorného československého národa, ktorý vznikol ako politická a čiastočne aj jazykovo-kultúrna konštrukcia. Hoci korene tejto konštrukcie siahali až do obdobia českého a slovenského národného obrodovania, v roku 1918 to už bola skôr len oprášená ideológia, ktorá slúžila predovšetkým argumentačným potrebám československej delegácie na mierovej konferencii.

Teória jednotného československého národa spôsobovala aj iné problémy. Jej základom totiž bola nielen politická, ale aj jazykovo-kultúrna jednota štátotvorného národa. Netreba zabúdať ani to, že československý štát vznikol teoreticky realizáciou práva na sebaurčenie národa československého. V tomto etnicizujúcom ideovom kontexte sa však len veľmi ťažko dala budovať spoločná národno-politická identita všetkých občanov, t. j. identita, ktorá by zahŕňala aj príslušníkov neslovanských menšín. Minimálne Nemcom a Maďarom už samotná myšlienka Československa a československého národa znela tak trochu

z dnešného uhla pohľadu surrealisticky. V tomto smere neboli v Európe jediní – nový štát pod zvláštnym spojeným názvom, v ktorom žil oficiálne národ, o ktorom dovtedy v Európe chyroval len málokto, vzbudzoval záujem aj prekvapenie zároveň.

Spomínaný problém politickej integrácie všetkých občanov štátu sa prezident republiky a jeho intelektuálne okolie pokúsili vyriešiť s pomocou všeobjímajúcich myšlienok demokracie a humanizmu. O čo menej vedel nový štát apelovať na spoločné historické spomienky svojich občanov, o to viac sa odvolával na všeobecné ľudské hodnoty. A o čo menej sa vedel oprieť o ich neexistujúcu spoločnú národnú identitu, o to viac sa pokúšal opierať o spomínané demokratické a humanistické ideály.

Z tohto hľadiska bolo asi veľkým historickým šťastím, že prvým prezidentom Republiky československej sa stal Tomáš Garrigue Masaryk, profesor na viedenskej a neskôr pražskej univerzite, všeobecne známy český humanistický intelektuál a zároveň realistický politik.⁸ Masaryk bol také dlhé roky politickým realistom, že sa nakoniec na staré kolená v rokoch 1914 a 1915 nechal uniesť známym bonmotom typickým pre veľké zvrátové situácie: „buďme realistami a žiadajme nemožné“. Pôvodne profesor filozofie a sociológie mal veľmi vyhranený názor na históriu a ľudskú spoločnosť. Zmysel českých (a potom „moderne“ rozšírených československých) dejín videl predovšetkým v naplnení ideálu humanizmu a náboženskej tolerancie. Jedným z hlavných poslání novej republiky podľa neho bolo vytvoriť ideálnu, skutočne demokratickú spoločnosť a dobre fungujúci, plus relatívne spravodlivý štát, v ktorom by mal aj drobný pracujúci človek dôstojné miesto. Prirodzene, tieto myšlienky boli doplnené o poznatky z nového európskeho vývoja, veď Masarykovi neboli cudzie ani myšlienky humanistického liberalizmu a sociálneho reformizmu.

Toto už bola platforma, na ktorej sa v procese budovania spoločnej politickej identity občanov Československa dalo stavať.⁹ A skutočne, tieto ideály a myšlienky oslovili mnohých príslušníkov „nečeskoslovenských“ národností. Ako príklad možno uviesť maďarskú menšinu na Slovensku, ktorá sa postupne stala jedným z najmodernejších a najdemokratickejších spoločenstiev v rámci vtedajšieho maďarského národa (táto situácia osobitne vynikala v porovnaní so situáciou v ultrakonzervatívnom Maďarsku a veľmi komplikovanom Sedmohradsku). Brutálna protimenšinová štátna politika po druhej svetovej vojne preto slovenských Maďarov zasiahla ako studená sprcha. Smutné je najmä to, že túto politiku navonok stelesňovali tzv. Benešove dekréty, právne nariadenie pomenované podľa najbližšieho Masarykovho spolupracovníka a nasledovníka. Aj to svedčí o tom, že Masaryk síce dokázal hlboko ovplyvniť charakter štátu,

8 O histórii i súčasnosti prezidentskej funkcie pozri: Koudelka 2011.

9 Bližšie o československej štátnej myšlienke pozri: Pavlíček 2011, 40–44.

ktorý vytvoril, ale nedokázal zmeniť ľudstvo a ľudské myslenie. Podstatné je aj to, že ideály demokracie a humanizmu nedokázali ani v tomto najmodernejšom kúte vtedajšej strednej Európy zlomiť etnicizmus a nacionalizmus.

Mnohé Masarykove myšlienky a postoje však napriek tomu prežili svojho autora a jeho hlavné dielo – prvú Československú republiku. V českom a čiastočne aj v slovenskom intelektuálnom živote rezonujú dodnes. Prirodzene, prax bola aj vo vtedajšom Československu predsa len trocha komplikovanejšia, hoci vedenie štátu sa skutočne pokúšalo priblížiť politickú realitu svojim ideálom. Koniec koncov, prvá Československá republika bola jedným z mála štátov, ktoré založili filozofi, ako keby sa tu dostal k slovu Platónov ideál spoločnosti, ktorú majú riadiť vzdelaní a morálni vedci.¹⁰ Masaryk vždy tvrdil, že štáty sa riadia ideálmi, ktoré stáli pri ich vzniku. V prípade Československa to bola síce idea spravodlivej demokratickej spoločnosti, ale zároveň aj idea národnej revolúcie. Národ a demokracia ako ideály boli v živote prvej republiky vždy prítomné, ale nie vždy postupovali paralelne. V kľúčových a krízových situáciách sa dostávali aj do konfliktov, z ktorých skoro vždy vyšli víťazne národné aspekty. To však ešte nemuseli vedieť Masarykovi súčasníci v dvadsiatych rokoch, keď si začali uvedomovať nosné piliere prezidentovho veľkého projektu.

Skoro každý nový systém a režim, ktorý vznikol revolučnou formou, sa v nejakej miere pokúša jasne vymedziť voči predchádzajúcemu obdobiu. Veď bez tohto vymedzenia by vlastne bola celá „revolúcia“ neopodstatnená. Nové demokratické Československo sa preto pokúšalo pomerne radikálne vymedziť voči starému Rakúsko-Uhorsku, ktoré prehnane označilo za „žalár národov“. Prvá republika však na tradície Monarchie nadväzovala v podstatne väčšej miere než si bola ochotná priznať.

Veľmi dôležitou ideovou zložkou novej samostatnej republiky sa stal republikanizmus. Prezident pritom vedome alebo podvedome veľmi šikovne využíval kult nedávno zosnulého cisára pána na budovanie vlastného kultu. Keď sa pozrieme na štylizované fotografie starého Františka Jozefa, úctyhodného sedemdesiatnika, a potom na fotografie osemdesiatnika Masaryka, ťažko sa vieme ubrániť evidentným paralelám.¹¹ Iná vec je funkcia jednotlivých osobnostných kultov. Mladý i starý František Jozef je na fotografiách väčšinou zobrazený v uniforme.¹² Niekedy je ho vidieť v póze modliaceho sa človeka, inokedy za úradníckym stolom. V každom prípade, prevažná väčšina zobrazení cisára

10 Túto paralelu naznačil aj poľský historik a publicista, pozri: Surosz 2011.

11 Istým prežitkom monarchizmu je napríklad aj systém letných, resp. vidieckych sídiel prezidenta republiky, ktorý sa vytvoril v medzivojnovom období. Masaryk používal okrem Pražského hradu aj zámok v Lánoch, v slovenských Topoľčiankach a v moravských Židlochoviciach. Pozri: Koudelka 2011, 193.

12 Na civilných fotografiách ho možno často vidieť v poľovníckom oblečení, čo má tiež špecifický odkaz – poľovníctvo bolo tradične obľúbeným športom aristokracie, ktorá sa takto cvičila na boj.

pána chcela publiku odovzdať odkaz panovníka dobrotivo prísneho, vojensky rázneho a úradnícky činorodého. Inak povedané, tieto obrazy a fotografie pomáhali budovať konzervatívny, trochu militaristický a úradnícky imidž stabilnej Monarchie existujúcej po stáročia. Cieľom fotografií a iných ilustračných prejavov Masaryka však bolo vsugerovať publiku iný obraz prvého prezidenta republiky. Táto funkcia nadobudla veľký symbolický význam. Masaryk ako keby chcel byť stelesnením väčšiny symbolických odkazov nového štátu – symbolizoval jeho humanistickú intelektuálnosť (bol profesor), jeho demokratickú plebejskosť (pochádzal z jednoduchej, chudobnej rodiny a vypracoval sa len vďaka svojmu mimoriadnemu talentu), ako aj skutočnú československosť (pochádzal z moravsko-slovenského pomedzia z rodiny s českými i moravsko-slovenskými koreňmi). Manželstvo s Američankou Charlotte Garrigue zase mohlo symbolizovať jeho otvorenosť svetu.

Ďalšou dôležitou súčasťou novej československej štátnej identity bol jej laicizmus. Na rozdiel od Rakúsko-Uhorska, kde vždy hral prvé husle oficiálne preferovaný katolicizmus, Československá republika mala k náboženskému vyznaniu väčšiny obyvateľov pomerne vlažný vzťah. Nikoho síce neprenasledovala ani nediskriminovala pre jeho náboženské presvedčenie, ale na oficiálnej úrovni sa viackrát vymedzila voči ideológii „prvého náboženstva medzi rovnými.“ Hlavný, t. j. masarykovsko-benešovský smer československej politiky v kútiku duše považoval katolicizmus za príliš prorakúsky, preto preferoval skôr protestantizmus. V medzivojnovom období sa napríklad v českom intelektuálnom a meštianskom prostredí stala veľmi populárnou československá cirkev husitská a iné protestantské konfesie.

Dôležitú úlohu v procese akceptácie nového štátu hrala jeho deklarovaná aj skutočná demokratickosť. V Československu platilo skutočne demokratické volebné právo, voliť mohli aj ženy, a účasť na voľbách bola nielen právom, ale dokonca i občianskou povinnosťou. Demokratickosť sa prejavila aj oficiálnym zrušením šľachtických titulov a každodennou praxou vzájomnej komunikácie, z ktorej sa vytratili rôzne stupne oslovenia náležiacie jednotlivým kastám.¹³ Ako zdvorilostné frázy používané najmä vo vzťahu k ženám sa preniesli do súkromnej sféry, ale vo verejnom priestore sa už nepoužívali. Prvá republika, ktorá bola ako každý moderný kapitalistický štát plná veľkopriemyselníkov, bankárov alebo šľachtických latifundistov, na oficiálnej úrovni všeobecne dbala o kult malého pracovitého človeka. Prejavoval sa tu plebejský kód, ktorý sa jej snažili vtlačiť zakladatelia štátu. Toto snaženie síce nie vždy ochránilo široké masy pred nezamestnanosťou a inými neduhmi kapitalizmu, ale v každom prípade humanizovalo každodennosť systému.

13 Túto nezdravú a nedemokratickú tradíciu ešte pomerne dlho kultivovalo ultrakonzervatívne a poststavovské Maďarsko admirála Miklósa Horthyho.

Prirodzene, reálny život nemusel byť vždy takýto ideálny a idylický. Veľmi plasticky to zobrazil Janko Jesenský vo svojom vynikajúcom románe *Demokrati*. Jesenský nebol len slovenský spisovateľ zemianskeho pôvodu a ľahkého pera, ale aj vysokopostavený československý štátny úradník. Hoci k niektorým prejavom prvej republiky bol občas kritický, bol jej oddaný až do konca. V spomínanom románe veľmi dobre vyjadril rozpor medzi deklarovanými ideálmi a zakorenenými konvenciami, ktoré aj po prevrate a vzniku demokratickej republiky charakterizovali slovenských malomestských „demokratov“. Vzájomný podozrievavý vzťah medzi úradníckou inteligenciou a malou podnikateľskou buržoáziou opísal takto:

Ty si, ako každý inteligent, namyslený aristokrat. Len v teórii ste demokrati. V každodennom živote vám my smrdíme. To cítíme a nemáme vo vás dôveru... Vidiš, i ty prídeš k nám, podlejšíš od seba, do namazaných krčiem. Podávaš ruku, vyslovuješ myšlienku, hovoríš, a my jednako cítíme, že sa pretvaruješ, že nemôžeš premôcť pocit rozdielu medzi sebou a nami. Tebe je s nami nepohodlné. Ty sa pretvaruješ. Velkopanský sa spúšťaš medzi nás. My ti neveríme.“ Úradníckova reakcia bola nasledujúca: „Vy ste citlivý, aprehenzívny a namyslený národ. (...) Kto ma núti, aby som chodil medzi vás? Chcem od vás niečo? Som ja poslanec, aby som potreboval vaše hlasy? Predávam účastiny, remeň, súkno, sadlo a či svine? Chcem byť azda direktorom vo vašej Ľudovej banke? Zbieram na niečo? (...) Aby sa s vami hneď objímal a bozkával! Ak nie, nafúkate sa. Mám také cigary fajčiť ako vy, musím mať rozdrapený lakeť na kabáte, musí mi zle prísť od riedkeho, jarmočného piva, musím plávať pod seba ako vy, aby som vás presvedčil a bol vaším priateľom? (...) Myšlienka ti nevyrastá zo srdca!“¹⁴

Jesenský vo svojom románe poukázal aj na inú, pozitívnejšiu stránku vtedajšej spoločnosti, na veľmi aktívny a rozmanitý spolkový život mladej demokracie:

Od večera zakladali spolok, ktorému už dali i meno: Rovnosť. Ustálili v dlhom rozhovore, vyrátajúc najprv na prstoch, a keď im prsty nestačili, na papieri, že v takom malom meste, ako je Staré Mesto, na tých päťtisíc obyvateľov je veľmi mnoho spolkov a stále sa množia ako zajace, no, pravda, keď niet na nich „jágrov“¹⁵

Pravda, autorom uvedený podrobný výpočet spolkov hovorí aj o veľkej sociálnej, konfesionalnej a politickej diferencovanosti vtedajšej spoločnosti. Mimochodom, bohatý spolkový život nebol len špecifikom demokratického Československa, ale zrodil sa už počas starej Monarchie (pozri: Kovalcsik 1987, 71–119).

14 Jesenský, Janko: *Demokrati*. Dostupné na http://zlatyfond.sme.sk/dielo/164/Jesensky_Demokrati-prvy-diel/1#ixzz2Ai78aUsj.

15 Jesenský, Janko: *Demokrati*. Dostupné na http://zlatyfond.sme.sk/dielo/164/Jesensky_Demokrati-prvy-diel/1#ixzz2Ai78aUsj.

Na záver treba ešte raz pripomenúť, že nie všetky zmeny, ku ktorým prišlo po prvej svetovej vojne, boli zapríčinené len touto hroznou katastrofou. Viaceré z nich viac-menej dozreli už v posledných predvojnových rokoch a vojna len urýchlila ich rozmach. O dôležitých zmenách v každodennosti stredných vrstiev písal v už spomínanom románe aj Stefan Zweig. Podľa neho sa Európa v prvom poldruhu desaťročí pred prvou svetovou vojnou začala veľmi rýchlo meniť k lepšiemu. Presnejšie povedané, mysleli si to vtedajší súčasníci. Mestá opekneli a scivilizovali sa, moderná kúpeľňa v byte už nebola len privilegiom vyšších a vyšších stredných vrstiev, ale prenikla aj do prostredia maloburžoázie. Divadlá, múzeá a kabarety rástli ako huby po daždi. Ľudia začali viac cestovať a spoznávať svet. Dokonca aj chudobnejší príslušníci nižších stredných vrstiev a robotníci začali chodiť na výlety. Objavila sa zimná turistika a obyvatelia miest sa chodili nadýchať čerstvého vzduchu do okolitých hôr. Začalo sa aktívne a masovo športovať. Mladé ženy sa zbavili korzetov, sukne sa začali postupne skracovať. Móda sa stávala čoraz prirodzenejšou a uvoľnenejšou. Na uliciach už bolo možné vidieť mladé dievčatá, ktoré sa prechádzali so svojimi nápadníkmi bez sprievodu gardedámy. Mládež oboch pohlaví začala spolu družne športovať a čo je podstatné, mladé ženy získali možnosť samostatne pracovať a stávali sa nezávislejšími od rodičov alebo manželov. Zdravým uvoľnením mravov sa postupne dostala do úzadia aj prostitúcia, hoci nikdy nezanikla. Svet jednoducho dýchal slobodnejšie a život sa stal dynamickejším. (Zweig 1981, 180–182).

Mnohé trendy, ktoré Zweig pripisuje poslednému predvojnovému desaťročiu, po roku 1918 ešte zosilneli, resp. stali sa masovejšími. Svoju úlohu tu zohral jednak prirodzený vývoj, a jednak katalyzačný vplyv vojny. Po tom, ako vlády a priemysel museli zapojiť do vojnovéj výroby obrovské masy žien, už nebolo možné ignorovať požiadavky sufražetiek a iných feministických skupín na ich politické zrovnoprávnenie. Emancipácia sa začala prejavovať aj v iných oblastiach – ženy sa stali uvedomelejšími a rovnoprávnejšími. Pod vplyvom demokratizačných trendov zo Západu a revolučných myšlienok z Východu sa postupne začali meniť aj medzigeneračné vzťahy. Milióny demobilizovaných mužov, ktorí sa vrátili z frontov, kde hnili celé štyri roky, už tiež neboli ochotní akceptovať mocenské orgány v tej forme, ako pred vojnou. Mnohé dovtedajšie formy sa výrazne zdemokratizovali, a to tak v medziľudskej komunikácii, ako aj v architektúre (funkcionalizmus).

Keďže vojnový priemysel bol nastavený na masovú výrobu, bolo potrebné nájsť nový zmysel jeho existencie a najmä výroby, ktoré by využili jeho kapacity. Takto sa objavuje masová výroba pomerne lacných automobilov, rôznych domácich spotrebičov a pod. Postupujúca automobilizácia a elektrifikácia urýchlili nielen ekonomiku a dopravu, ale celý život. V tanečnej kultúre to asi najlepšie vyjadrili tance ako charleston alebo šimi.¹⁶ Navyše, spoločné vojnové spomienky, intenzívna masová výroba, rozšírenie nových prostriedkov komuni-

16 Charleston sa objavil na juhu USA už začiatkom 20. storočia, ale v Európe sa rozšíril až po prvej svetovej vojne a skoro úplne ovládol dvadsiate roky 20. storočia.

kácie, nové formy zábavy a nová móda pomáhali skryť veľké sociálne rozdiely. V medzivojnovom období sa už jednotlivé vrstvy a stavy spoločnosti navonok líšili podstatne menej než v období pred prvou svetovou vojnou.

Všetky tieto tendencie a trendy ovplyvnili aj život počas prvej československej republiky. Treba však pripomenúť, že to nebolo špecifikom novej československej demokracie, ale skôr celoeurópskym trendom, čo znamená, že podobné trendy sa prejavili aj v iných nástupníckych štátoch bývalého Rakúsko-Uhorska a odrazili sa aj v živote Viedne alebo Budapešti. Rozdiel existoval maximálne v postoji k životu, v miere historického optimizmu alebo vo vzťahu k tradíciám. Nové Československo bolo napríklad všeobecne optimistickejšie a modernistickejšie než vtedajšie Maďarsko, ktoré práve prežívalo šok z Trianonu. Keďže prítomnosť radikálne zmenšeného Maďarska bola pochmúrna a dominoval jej pocit „stratenej veľkosti“, maďarský duchovný život hľadal útechu v svetlej minulosti. Obdobie dualizmu postupne nadobúdalo kontúry šťastných mierových a zlatých rokov blahobytu maďarského národa. Toto všetko len posilnilo historizujúce tendencie v maďarskom myslení, kultúre alebo napríklad i v architektúre.

Špecifikom Československa bol skôr už spomínaný historický optimizmus a elán nasmerovaný do budúcnosti. Podstatne pozitívnejšie sa tu hodnotili aj postoje európskeho Západu, ktorému bola Praha vďačná za vznik republiky. Aj geopolitické zakotvenie krajiny sa minimálne do začiatku tridsiatych rokov 20. storočia zdalo byť menej problematické. Vznik nového štátu uvoľnil obrovskú kreatívnu energiu, predovšetkým v prostredí dominantných etnických spoločenských skupín, t. j. v českom a v slovenskom prostredí. Modernizmus prevažoval nad zahľadenosťou do minulosti, deklarované európanstvo nad národným sebaobránnym izolacionizmom. V optimistických dvadsiatych rokoch 20. storočia ešte väčšina obyvateľstva netušila, že onedlho aj Československo získa počas mníchovskej krízy podobnú skúsenosť ako Maďarsko v rokoch 1919 až 1920. Najväčšou tragédiou však bolo, že napriek dočasnému rozkvetu a uvoľneniu celá Európa spela k ďalšej katastrofe, ktorá bola neporovnateľne väčšia než prvá svetová vojna. To je však už iná téma.

Literatúra

Gerő, András (1993): A társadalmi érintkezés uralkodó jellege a Monarchia Magyarországon [Prevládajúci charakter spoločenského styku v uhorskej časti Monarchie]. In *Polgárosodás és modernizáció a Monarchiában* [Vznik meštianstva a modernizácia v Monarchii]. Budapest: Műhely Kulturális Folyóirat.

Hanák, Péter (1993): Vállalkozók és alapítók [Podnikatelia a zakladatelia]. In *Polgárosodás és modernizáció a Monarchiában* [Vznik meštianstva a modernizácia v Monarchii]. Budapest: Műhely Kulturális Folyóirat.

Kosáry, Domokos (1990): *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867. Magyarok Európában III.* [Proces renovácie a vznik meštianstva 1711–1867. Maďari v Európe III]. Budapest: Háttér Lap- és Könyvkiadó.

Koudelka, Zdeněk (2011): *Prezident republiky*. Praha: Leges.

Kovalcsik, József (1987): *Kultúra csarnokai* [Sály kultúry]. Budapest: Művelődés-kutató Intézet.

Pavlíček, Václav a kol. (2011): *Ústavní právo a státověda. II. díl. Ústavní právo České republiky*. Praha: Leges.

Surosz, Mariusz (2011): *Pepíci: Dramatické století Čechů polským očima*. Praha: Plus.

Švorc, Peter (2012): Mestá východného Slovenska v čase prevratu (1918) a po ňom. In *Veľká doba v malom priestore. Zlomové zmeny v mestách stredoeurópskeho priestoru a ich dôsledky (1918–1929)*. Eds. Švorc, Peter–Heppner, Harald. Prešov: Universum, s. 31–54.

Vojáček, Ladislav – Schelle, Karel – Knoll, Vilém (2008): *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Zweig, Stefan (1981): *A tegnap világa* [Svet včerajška]. Budapest: Európa.

Zweig, Stefan (1994): *Svet včerajška. Spomienky Európana*. Bratislava: PROMO International.